

DE MUNTENVOND VAN BEETS

IN

FRIESLAND.

AFGEBEELD EN OPGEHELDERD DOOR

MR. J. DIRKS

EN

JHR. J. E. HOOFT VAN IDDEKINGE.

DE MUNTENVOND VAN BEETS, IN FRIESLAND.

In het jaar 1871, liet onze bekende mineraloog Dr. ELTE MARTENS BEYMA te Leiden aan een onzer, aldaar, een paar zilveren muntjes zien, die hij, bij zijn jaarlijksch bezoek aan zijne geboorteplaats Oostermeer in Friesland, van een boer, een kennis van hem, die een aantal dergelijke had gevonden, bekomen had. Hij verzocht opheldering over die stukjes. Wat men er toen van wist werd hem medege-deeld en Dr. BEYMA verliet hem met de belofte, dat als hij weder in Friesland kwam, hij, zoo mogelijk, al die muntjes zoude trachten te verkrijgen, om hem in staat te stellen over den vond, in zijn geheel, te kunnen oor-deelen.

Intusschen hoorde men niets meer daarvan en gaf den moed, om dien te bezitten, allengs geheel op, toen Dr. BEYMA, in 1873, was overleden.

Onverwacht bragt echter de heer W. EEKHOFF, in November 1873, in eene vergadering van het bestuur van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, 54 kleine zilveren muntjes ter tafel, die door hem voor het genootschap werden gekocht en door zijnen lofwaardigen ijver alzoo bewaard blijven.

Zij waren hem gebragt door R. W. REITSMA te Oostermeer, die verklaarde, dat zij gevonden waren bij een boom onder het afgegraven veen in de *Oude fenne*, nabij Beets, een oud dorp in Opsterland, vroeger grooter als

thans en de zetel van een dekenstoel. Reeds vroeger had hij eenige daarvan medegegeven aan Dr. E. M. BEIMA, ten einde ze te Leiden te laten zien.

Men was dus in het bezit van nagenoeg den geheelen vond, eene omstandigheid bij oude munten altijd wenschelijk, maar bij deze zoo goed als onbekende, duistere en raadselachtige muntjes van het grootste belang.

Wij noemden ze *zoo goed als onbekend* want *geheel onbekend* waren een 40tal er van met gelijken type niet. (1)

Wijlen de hoogleeraar Dr. P. O. VAN DER CHILS toch had dezen type tweemaal afgebeeld. Eerst onder zijne „*nog later ontdekte muntjes*,” onder den rand van zijne tweede supplementplaat (XLIV, no. 3) van zijne *Munten van Holland*, (2) in 1848 uitgegeven, en daarna, met het opschrift *Onzekere*, op plaat XXX (tweede rij no. 1) van zijne in 1859 uitgegevene *Munten van Utrecht*. (3)

Ook de keerzijde der muntjes met de krijgsmantype (no. 51—54), op onze plaat onder no. 52 afgebeeld, over-

(1) Zie de dubbele plaat no. 1—50 en de afbeeldingen aldaar van no. 1, 3, 22, 27 en 42, van het *vijftigtal* en no. 52 van het *viertal*; de eerste 50 met den *bisschops*-, de laatste vier, 51—54 met den *krijgsmant*type op de voorzijde.

(2) V. D. CHILS, bl. 554 (*Holland*), volgens één exemplaar, te voorschijn gekomen met nog vier andere muntjes (afgebeeld pl. XLIV no. 1, 2, 4 en 5) uit het St. Adelbertspuitje te Egmond. De gewoonte om in gewijde putten of geneeskrachtige bronnen munten en andere stukken van waarde te werpen, is bekend. Dit exemplaar berust in de Muntverzameling der hoogeschool te Leiden.

(3) Geyonden te Groningen, in het Reitdiep, in 1857. Verzameling van den heer JACOB D. HESSELINK aldaar. Een derde exemplaar, ter zelfder plaatse te Groningen gevonden, voorkomende in den *Catal. BAART DE LA FAILLE* (1869) no. 4680, berust in de verzameling van Jr. J. E. HOOFT VAN IDEKINGE. In de *Catalogue de la collection de feu C. J. THOMSEN* Seconde Partie. Tome III, Copenhague 1876, bl. 239, komen onder no. 12301 en 12302 dergelijke muntjes voor, welke door den heer THOMSEN zijn gebracht onder de onzekere bisschoppelijke in Nederland geslagene munten.

eenkomende met de keerzijden der 50 overigen, was natuurlijk bekend en tevens eene belangrijke vingerduiding op de naauwe verwantschap tusschen de twee soorten, waaruit de vond bestond. Ook de verhouding van 50 : 4 verdiende niet uit het oog te worden verloren.

Het totaal gewigt der 54 muntjes, vóór de reiniging van het oxijde, bedroeg 16.85 gram of per stuk 0.31. Na de reiniging, 15.80 of per stuk 0.2925. Opmerkelijk is het, dat dit gewigt juist de helft is der deniers van de bisschoppen BURCHARD (1098—1112) en GODEBALD (1112—1128) beide van Utrecht. Men had hier dus *obolen* of halve deniers voor zich.

Moeijelijker was het onderzoek naar den tijd, waarin, ongeveer althans, deze muntjes geslagen zijn. Maar door vergelijking kwam men toch weldra tot vrij zekere resultaten.

Wanneer men toch de afbeeldingen van alle munten van Graaf BRUNO III (1038—1057) van Dockum, Staveren, Bolsward, Leeuwarden enz., benevens die van sommige munten van zijnen broeder en opvolger EGBERT I (1057—1068) van Staveren, Bolsward, Leeuwarden enz. (1) vergelijkt met onze 54 muntjes, dan zal men terstond eene zeer in het oog vallende overeenkomst zien.

Allen hebben op de keerzijde twee uit pareltjes of koggeltjes gevormde, evenwijdig loopende lijnen, tusschen welke bij de Bruno-munten de naam van den muntheer BRVN (Bruno III) en bij de Egbert-Munten het woord NOTA, als verkorting voor MONETA, *mint*, is geplaatst. (2)

(1) Zie de *Vrije Fries* III (1844) pl. no. 1—2; IV (1846) pl. no. 15—22; VI (1853) pl. no. I—IV; v. D. CHIJS, *Friesland* (1855) pl. I—II en *Groningen*, pl. VIII (1).

(2) Alleen no. V (*Vrye Fries* VI) bij VAN DER CHIJS II (Olde-boorn?) heeft de aanvang van den naam der muntplaats BORD (nere) of *Bordego*, de *go* aan de Boorne, ten noorden waarvan *Beets* ligt.

Uit deze talrijke munten en de tallooze varianten der Bruno-munten blijkt, dat deze *paralellijnen munt-type* (om ze zoo eens te noemen) algemeen in het noorden van ons vaderland, bepaald in Friesland, in de Groninger Ommelanden, de zeven Friesche Zeelanden, in omloop was, in de laatste helft der elfde eeuw. (1) Geen wonder derhalve, dat wij, nog na het jaar 1068, toen EGBERT I stierf, tusschen de jaren 1098—1112, door BURCHARD, Bisschop van Utrecht, waarschijnlijk in Groningen, munten van denzelfden *paralellijnen type* met zijnen verkorten naam BVRCH, even als het woord BRVN geplaatst tusschen twee kogel- of parelijntjes het vlak van het muntje doorsnijdende, geslagen vinden. (2)

Men ziet dezelfde parallel loopende kogellijntjes, die het vlak van de keerzijde der penningjes doorsnijden, maar tusschen welke de twee letters — A — C — (besloten tusschen twee kleine letters of figuren van drierlei aard en alzoo geheel verschillende) op *alle* 54 muntjes uit den vond van Beets.

Deze opmerkelijke omstandigheid, gevoegd bij de klein-

(1) Het ontstaan en de onderlinge verwantschap der middeleeuwsche munttypen is tot dusver een, hoewel zeer belangrijk, nog weinig beoefend onderwerp van studie geweest. Eerst door vergelijking en verklaring van het ontstaan der typen zal over veel, wat nu nog duister is, licht verspreid worden. De type der 2 parallele lijnen — *Bruno- en Egbert I-type* — is een laatste overblijfsel van den *Carolingischen tempel-type*. In Zuid-Nederland ging die langzamerhand over in het zoogenaamde *monogram van Henegouwen* en leefde daarin voort tot op de 15e eeuw; in het noorden van ons land verliep de Carolingische tempel in de parellijnen der Bruno- en Egbert-munten. Hoe vreemd die verklaring op het eerste gezicht moge schijnen, zoo blijkt zij de eenige juiste te zijn, wanneer men de verschillende opvolgende munten naast elkander legt.

H. v. I.

(2) Zie de *Vrye Fries*, VI, 1853 no. XV, v. D. CHLJS, Groningen, IV no. 1 (boven aan) en de *Notice sur une monnaie de l'Evêque Burchard, frappée à Groningue*. (*Revue de la Numismatique Belge*. 1865. p. 215—217).

heid en het gewigt der muntjes, vrij wel overeenkomende met die der Utrechtsche bisschoppen uit de eerste helft der twaalfde eeuw, (1) doet ons, met vertrouwen, beweren, dat deze stukjes vóór het jaar 1150, en wel in het tweede vierendeel dier eeuw zijn geslagen. Langer hadden waarschijnlijk de *Bruno-*, *Egbert-* en *Burchard-munten* van dezen type geen cours in het noorden van ons vaderland. (2) Andere typen hadden ze allengs verdrongen. Op vijftig van de 54 muntjes (1—50), ziet men een bisschop, kennelijk aan de ter regter zijde nevens hem geplaatste bisschoppelijke- of kromstaf, (3) staande en vlak van voren afgebeeld. (4) Op het ongemijterde hoofd is de tonsuur op de kruin zichtbaar en, indien het geen enkel hoofdhaar is, dat hem dekt, dan mist zijne muts het kenteeken van den myter der *latere* bisschoppen van Utrecht althans op hunne munten.

Al mogt GODEBALD in 1120, volgens BEKA en HEDA zijn verzoek om den myter te dragen, door Paus Callixtus II (1119—1124) met goed gevolg bekroond zien, (5) de my-

(1) Zie VAN DER CHIJS, *Utrecht*, pl. IV.

(2) Reeds in 1865, schreef een onzer in de *Revue*, t. a. p. bl. 217, „On ignore si d'autres évêques ont suivi l'exemple de Burchard, quoique cela soit bien vraisemblable. L'image d'un évêque, son costume et la petite dimension des pièces de M. van der Chijs (*Holland* pl. XLIV, 3, en bas, *Utrecht* XXX no. 1 des incertaines) prouvent qu'elles datent du temps de HERBERT (1139—1150), de HERMAN (1150—1156) ou peut-être d'OTTON I (1212—1215).

(3) „Onder den krommen staf is het goed woenen.” Spreekwoord uit de middeleeuwen.

(4) V. D. CHIJS, *Holland*, bl. 554 zegt „Men lette op het naar het schijnt *bont*, waarmede de kleeding gevoerd is.” Zie onze no. 3, 22, 27 en 50. Doch *bont* komt in de *lithurgische* kleeding der bisschoppen nooit voor.

(5) AREND, *Aig. Gesch. des Vaderlands*, II, 1, bl. 137 (4) volgens BEKA p. 45 en HEDA p. 148.

ter vertoont zich eerst veel later op de hoofden der Utrechtsche bisschoppen op hunne munten afgebeeld. (1) Ziedaar dus een tweede kenteecken, op grond waarvan wij de muntjes 1—50 aan een Utrechtschen bisschop toekennen, die in het eerste gedeelte der 12e eeuw leefde.

Met veel moeite en zorg zijn door een onzer, zoowel de omschriften der voor- en keerzijden, als hetgeen tusschen de evenwijdige parellijntjes te zien is, nageteekend en met de grootste naauwkeurigheid, heeft de bekwame hand van den lithograaf A. VAN CALSBEEK te Leeuwarden een en ander op steen overgebracht en vermeerderd met een achttal afbeeldingen der best bewaarde muntjes, in één toeslaande plaat vervat. Aanschouwelijk en duidelijk heeft men aldus alle de om- en opschriften voor oogen.

Vrij zeker schijnt het ons te zijn, dat men met het omschrift der voorzijde, aangevuld: *Sanctvs Martinvs*, den beschermheilige van Utrecht, Groningen, Bolsward, Franeker enz. heeft willen aanduiden. De herhaling van de soms liggende aanvangletters + S T M...., gevoegd bij de reeds vermelde omstandigheden, wettigen deze gissing. Wat de keerzijde betreft, zoo hebben wij gezien, dat op de vroegere munten met de parallellijnentype tusschen de evenwijdige lijntjes, in den regel, de naam van den muntheer en dan omhoog en dan daarom heen die van de muntplaats geplaatst was.

Maar welk eene verscheidenheid bieden onze 50 muntjes in dit laatste opzigt aan! Wij zouden zelfs betwijfelen, of er wel twee bij zijn, die met denzelfden stempel zijn geslagen! Daarbij komt, dat sommige letters liggende,

(1) Zeker is het, dat DIRK VAN DER AAR (1198—1212) den myter droeg. V. D. CHUJS, pl. VI, 2—7. Onzeker of GODFRIED (1156—1178) (v. D. CHUJS, pl. V 1—2) zulks reeds deed en die muntjes van hem zijn daar BOUDEWIJN II (1178—1196) nog blootshoofds op zijne munten (v. D. CHUJS pl. VI, 1—8) verschijnt.

andere omgekeerd of retrograde voorkomen; dat een aantal gapingen waar geene letters zich vertoonen voorkomen, hetzij dat de slechte stempeling, uit de hand, ze niet geprent heeft, hetzij dat de stempels zelven, die toen veelal hoogst gebrekkig waren, die letters niet droegen. Hoe het zij, wij komen, na de beschouwing van onze plaat, tot de overtuiging, dat deze omschriften, voorhands, niets zekers met betrekking tot de namen der muntplaats of muntplaatsen opleveren. Misschien komen er ten avond of te morgen nog eens eenige exemplaren van deze munten voor den dag, die zulks aanwijzen. Kennelijk zijn de omschriften zeer bedorven.

Bij het bespreken van de letters A—C, die op het midden van alle 54 muntjes te zien zijn, moet men niet vergeten daarop te letten, dat deze muntjes *onvermengd* met andere *op den Frieschen bodem* zijn gevonden. Het is dus te vermoeden, dat zij *in of nabij* Friesland zijn geslagen door eenen bisschop, die in naauwe betrekking tot dit gewest stond.

Wanneer wij nu, bij voorkeur, dit laatste punt vasthouden, dan vinden wij zulk eenen in den Utrechtschen bisschop ANDRIES VAN KUIK (1128—1139) (1) en in de betrekking van de kerk van St. Maarten te Utrecht tot Friesland.

Deze kerk werd den 30 October 1077 door keizer HENDRIK IV met het graafschap Staveren (2) en den 7 Februarij 1086 met Ooster- en Westergoo (3) begiftigd. Toen echter bisschop GODEBALD van Utrecht partij trok tegen keizer HENDRIK V, oogste hij, zegt AREND (t. a. p. II, 1, bl. 138), „slechts de wrange vruchten daarvan in. Naau-

(1) MOLL, *Kerkgeschiedenis*, II. bl. 87—89.

(2) *Vrije Fries* III, bl. 45.

(3) *Vrije Fries* III, bl. 57.

welijks toch was keizer HENDRIK V (1125) te Utrecht overleden en LOTHARIUS in zijne plaats met de oppermagt des rijks bekleed, of Ooster- en Westergoo (1126) werden hem of liever de St. Maartenskerk ontnomen en (zie AREND, I, 1, bl. 115) aan Holland gehecht." (1)

Geen wonder, de gravin van Holland, PETRONELLA, ook wel GEERTRUID genaamd, weduwe van graaf FLORIS II, was eene halve zuster van keizer LOTHARIUS (AREND, II, 1, bl. 113, BEKA, p. 46).

Eerst in 1138 gaf keizer KOENRAAD III aan bisschop ANDRIES VAN KUIK de graafschappen Ooster- en Westergoo terug. (2)

De tijd tusschen deze teruggave (9 April 1137) en dien van het overlijden van den bisschop voornoemd (24 Mei 1138 of wat later) (3) (AREND, II, 1, bl. 140 (3) is te kort, om zelfs de mogelijkheid te veronderstellen, dat men in die weinige maanden, zoovele stempels ten behoeve van munten in Friesland te slaan, zal hebben kunnen vervaardigen. Bovendien toonen de munten eene groote afwijking van den prototype, no. 1, waartoe waarschijnlijk eenige jaren noodig was, en ANDRIES VAN KUIK zal dus deze muntjes niet in Ooster- en Westergoo geslagen hebben, omdat hij tekort met die strecken in aanraking kwam.

Bezat echter de kerk van St. Maarten nog *jure* en *facto* het haar in 1077 geschonken graafschap Stavereen ten tijde van ANDRIES VAN KUIK (1128—1139), dan zouden deze munten van kennelijk Frieschen hoewel ouder type aldaar door hem geslagen kunnen zijn. — Maar hier stuiten wij op ver-

(1) De giftbrief van 1126 is niet voorhanden, maar den inhoud kent men uit dien van 1138. HEDA p. 157.

(2) AREND II, 1, bl. 139 volg. HEDA p. 157, 166. *Groot Charterboek van Friesland I*, 73—74.

(3) MOLL II, bl. 87 (6).

schillende bezwaren: 1°. Deze 50 munten zijn naauw verbonden aan de vier laatste; gelijkvormig toch zijn zij van type, op de keerzijde, aan de vijftig eersten maar zeer verschillend, wat de voorzijde betreft. De dertig eersten vertoonen toch een *bisschop*, de vier laatsten een *krijgsman* en kennelijk wijzen èn type èn het vinden van de 50 en 4 te zamen, zonder bijvoeging van andere munten, op ééne en dezelfde muntplaats. Wel vinden wij in 1132 in Staveren in een stuk van ANDRIES VAN KUIK uitgegaan een ARNOLDUS CASTELLANUS, maar wij wederstaan de verzoeking om de letters A Q op hem toe te passen, omdat geen persoon van dien rang het toen gewaagd zoude hebben zijne beeldtenis op de munt te zetten. 2°. Het aangehaalde stuk van 1132, (*Oudheden van Friesland* I, bl. 470—473) de hervormingsbrief van het klooster van St. Odulphus bij Staveren, spreekt van twee ponden *Staversche munt*, die jaarlijks aan onzen Rentmeester door den Abt moeten betaald worden (1). Indien nu ANDRIES VAN KUIK toen geld sloeg in Staveren, zoude hij gezegd hebben van „onze munt,” maar nu duidt hij kennelijk de oudere *Staversche* munten aan van EGBERT, dien graaf waaraan de *Stavenaars* nog in 1118 (*Groot Charterboek* I, bl. 77—78) (2) met dankbaarheid herdachten. 3°. Dit laatst aangehaalde charter bewijst, dat zij toen alleen onder den keizer en niet onder eenen graaf of bisschop stonden. Eindelijk schijnt het Friesche geld, toen bekend,

(1) Statuimus Abbati qui in Frisiam iturus est, singulis annis duas libras Stauriensis monetae persolvere.

(2) V. D. BERGH, *Oorkondenboek* I. bl. 78. Ad indicium autem, quod monasteria B. Petri juris existunt, singulis annis. . . quatuor solidos *Frisingensis* monetae nobis persolvatis. . . Ook daarom kunnen deze muntjes geene *solidi* of deniers der Egmondsche abten zijn, zoo als v. D. CHJIS, *Holland*, bl. 554, vragender wijze vermoedde, alhoewel door een onzer munten der abten van Egmond ontdekt zijn.

grooter en zwaarder als onze obolen geweest te zijn. In 1139 bedingt toch Paus INNOCENTIUS III van de abdijen Egmond en Rhijnsburg eene jaarlijksche recognitie van vier Friesche *solidi* — Genoeg om te bewijzen, dat ten tijde van Bisschop ANDRIES VAN KUIK (1128—1139) nog Friesche Bruno- en Egbert-munten in het Noorden van ons land bijzonder in Staveren en Egmond, (waar trouwens ook één Egbert-munt is gevonden) in omloop waren en dat het voor de naburige munthuizen zaak was, wilden zij hunne munt daar in omloop brengen, den type er van over te nemen.

Aan Deventer muntslag valt hierbij moeilijk te denken. Wel had de dochter van ARNOUD, graaf van Holland enz. (*Vrije Fries* 1844, III, bl. 28) aan haren gemaal LUDOLF, graaf van Brunswijk († 1038) vader van den meermalen genoemden BRUNO III, Staveren, Ooster- en Westergo en *Islego* ten huwelijk aangebragt, maar onder de talrijke munten van BRUNO III of zijne opvolgers hebben wij tot nog toeniet één gevonden, die wij aan eene plaats in *Islego*, (vooral tusschen 1038—1057) zouden durven toekennen (1)

Een onzer heeft de hoogst zeldzame reeds aangehaalde munt met den *Bruno*-type van BVRCHARD, op grond der twee eenige daarop nog van de omschriften zichtbare letters G·V· (aangevuld tot GRVONINGE of GRONIGGEA) navolgingen van de Bruno-munten aan de muntplaats Groningen toegeschreven. Voor Groninger muntjes van eenen

(1) Intusschen vestigen wij hierop de aandacht van Overijsselsche geschiedvorschers. Het kon toch zijn, dat LUDOLF, († 1038) of BRUNO III, vóór 1046, toen de Deventer keizersmunt aan Utrecht kwam, in *Islego* gemunt hebben. Eene munt toegeschreven aan LUDOLF, met den Keulschen type, deelde, zeer onlangs, HERMANN DANNENBERG in zijn uitstekend werk *Die Deutschen münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit.* Berlin 1875. pl. 22. no. 497. S. 200, mede.

Utrechtschen bisschop hield v. d. CHYS onze no. 1—50, omdat er drie in Groningen waren gevonden (*Utrecht* bl. 71) en een onzer schreef in de *Revue*, 1865, p. 217: „Nous croyons du moins que cette monnaie (de M. v. d. CHYS, *Holland*, „pl. XLIV, au pied de la planche no. 3, *Utrecht*, pl. XXX, „no. 1 des incertaines) doit son origine au même atelier „(Groningue), surtout parce qu'on en a trouvé des „exemplaires à Groningue.”

Maar de muntvond van Beets leverde er een 50tal op tegen de drie in Groningen gevondene en wat meer zegt, daaruit kwamen twee *species* van hetzelfde *genus*, een *kerkelijke* en een *wereldlijke Bruno-type* voor den dag. In dezelfde muntplaats moeten dus twee personen geweest zijn, gerechtigd en bevoegd, om dezelfde munt te slaan, alleen verschillende op de voorzijde, door hun beeld.

Een onzer bezit een, te Groningen gevonden, koperen en dus valsch muntje uit de XIIde eeuw, afkomstig uit de verzameling van DE LA FAILLE. Op de voorzijde heeft het nagenoeg de type van onze no. 52, een regtsgewend, gehelmd borstbeeld, maar met een *piek* of *lans* voor zich, terwijl no. 52 een *staf* of *scepter* heeft. De keerzijde daarentegen draagt een gelijkbeenig kruis (+) tusschen welks armen, *vis à vis*, twee stippen en twee andere gelijke kruisjes en van de omschriften maar onleesbare sporen. Zijn de muntjes (50—54) *Prefekten* muntjes van Groningen, zoo vraagt een onzer. Er is voor aan te voeren, dat ANDRIES VAN KUIK waarschijnlijk ook wel gezag in Groningen (1128—1139) zal uitgeoefend hebben en dat er later *Prefekten-muntten* (zie *Catalogus LA FAILLE* no 4687 enz.) voor den dag zijn gekomen. — Maar al kent men bepaald, teregt, een Burchards-Bruno-munt, aan Groningen (1098—1112) toe, dan is die munt toch zoo zeldzaam (het eenig bekende niet fraaije exemplaar berust in de keizerlijke verzameling te St. Petersburg), dat wij gerust

mogen vaststellen, dat zij niet in zulk een grooten getale zijn geslagen en in omloop gebracht, dat ANDRIES VAN KUIK (1128—1139), daarom in Groningen en *casu quo* zijn prefekt, in navolging van hem, Bruno-munten behoeften te slaan. — Hoe het zij, laat ons alvorens een eindoordeel te vellen, ook eens onderzoeken, hoe het in en buiten Utrecht met de munten van ANDRIES VAN KUIK gesteld is. — v. d. CHIJS deelt ons geene enkele munt mede van dezen bisschop te Utrecht, maar wel (pl. IV) eene te Deventer geslagen. Maar deze *denier* verschilt bijna geheel en al van de muntjes, die hem omgeven en van de lateren, die op plaat V—VI tot de dertiende eeuw geslagen, volgen. v. d. CHIJS zegt dan ook, bl. 45: dat hij „niet dan schoorvoetende, om hare „buitengewone grootte, geheel in strijd met de andere „Utrechtsche munten van dien tijd,” ze aan ANDRIES VAN KUIK toekent. Toevallig ligt nog voor ons de afteekening, door LASSOE in Kopenhagen vervaardigd en door THOMSEN (December 1855) aan VAN DER CHIJS toegezonden. THOMSEN schreef op het papier, waaraan de afteekening is gehecht: *Haud incredibile est eam mone- „tam esse episcopi Andreae et ita legi debere AN EAS pro EPS.”* Terwijl v. d. CHIJS er op aanteekende „Eerst „in 1046 kreeg BERNOLDUS de keizerlijke munt van keizer HENDRIK III te Deventer, dus van na dien tijd, en ANDRIES VAN KUIK (?).” — Deze opmerking belet de sedert lang gekoesterde gissing van een onzer aan te nemen, dat men blijkens het A D hier een Deventer munt van den Bisschop ADELBOLD (1010—1025) voor zich heeft.

Kennelijk toch is er nog ruimte voor *éene* letter vóór de A D en daar de afteekening sporen vertoont van een R, zoo denkt men hier aan RAD (BOD) EPS. Volgens BEKA (MATTHIAEUS *Analecta*: 4to. 1738. Vol. III, p. 61) had RADBOUD (901—916) zijn zetel te Deventer. „Dese selve Bisscop plách te sitten in de stede van Deventer, want die stadt

van Utrecht vermits de Denen begheven was." Maar er valt zeer veel tegen deze toekening in te brengen, vermits eerst Keizer OTTO I, in 937, aan Bisschop BALDERIK (916—977) het muntregt heeft verleend, en ook de zeer hooge ouderdom, welke deze munt dan zoude hebben, eenigermate strijd met al wat ons van dien aard bekend is en ook met type en uiterlijk van het stuk zelve. — Hoe het zij de groote muntkenner H. DANNENBERG is het met ons eens, dat deze munt op pl. IV afgevoerd moet worden. In zijn zoo even aangehaald klassiek werk lezen wij op S. 224 betrekkelijk dezelfde bij hem Taf. XXIV no. 576 afgebeelde munt met † DVANVRIA het volgende: „Die „Münze will mir älter scheinen, und muss man vielleicht da „der Name Andreas doch nicht sicher, KONRAD (1076—1099) lesen „für dessen Zeit sie besser passen würde."

ANDRIES VAN KUIK staat dus zonder munt tusschen de Utrechtsche bisschoppen en dat is zeer bevreemdend. Hij, ANDRIES, GRAAF VAN KUIK (MOLL II, 1, bl. 87), tien jaren lang bisschop van Utrecht, hij de werkzame, krachtige man uit een aanzienlijk, rijk geslacht gesproten, zou geene munten hebben geslagen? Dit alles noopt een onzer om in de op alle 34 muntjes voorkomende middelletters A—C hen te herkennen en deze aan te vullen tot *Andreas Cuikensis* of *Cuikae* of *Andreas Comes*. Men werpt ons tegen, dat de *gesloten* C nog niet zoo vroeg voorkomt en dat deze toen nog als C *geopend*, verschijnt, dat dus de C een omgekeerde D moet zijn en de letters AD tot ANDREAS ook kunnen behooren; maar zulk eene afkorting of scheiding komt hem in den naam ANDREAS vreemd voor en het is ook wel niet waarschijnlijk, dat men op al de bekende stempels dier muntjes van dezen type, die D als C zoude gesneden hebben. Ook in de omschriften vindt men (29) CIIIC en DIDID op dezelfde munt. Welke lezing echter is de goede?

Maar hoe dit zij, hij meent aan ANDRIES VAN KUIK, van wien tot hiertoe geene munten bekend waren, de stukjes no. 1—50 te moeten toekennen.

Zijn de muntjes 51—54 echter ook hiermede in tegen-spraak? Volgens hem geenzins! — De gravure daarvan is ruwer, de bewerking slordiger als van no. 1—50. Sporen van letters zijn slechts op no. 52 zichtbaar, en dan nog maar zeer weinige en alleen op de keerzijde. Het is als of men ze opzettelijk heeft weggelaten. Den krijgsman, regtsgewend, die op de voorzijde zichtbaar is, draagt een eigenaardige *helm* (1) met een knop er op en zoo het schijnt, ook een anderen er achter, tenzij dit de sluitingsbeugel is. Bijna gelijke helmen maar wat puntiger en de knop wat lager aan den nek komen voor op de tapijten van Bayeux, XIe eeuwse voorstellingen in lateren tijd gemaakt.

Ook de vóór hem geplaatste bevelhebbersstaf is hier van beteekenis en wijst ons ook de twaalfde eeuw aan (2). Maar het merkwaardigste is, (wij wezen er reeds op) *dat op de keerzijde, wederom, op alle vier muntjes, de letters: A Q voorkomen.*

Lang heeft hij na de oplossing gezocht van dit raadsel, hoe kennelijk in dezelfde stad in ons land en door een

(1) Vergelijk de *helmen* op de munten van de GODFRIEDEN, graven van Leuven en hertogen van *Brabant* (1106—1190) bij v. d. CHJES. *Brabant* pl. III, no. 2, 3, 4 en 2* en van HENDRIK I (1190—1235), aldaar pl. III, 2. Ook die van GODFRIED I (1105—1139). Graaf van Namen bij CHALON pl. II, no. 21 en van HENRI L'AVEUGLE (1139—1196) aldaar pl. II no. 23, 25, 27, 28 en 30.

(2) Men vergelijkte den staf of scepter op de munt van FREDERIK BARBAROSSA (1152—1190) te Maastricht geslagen (v. d. CHJES *Frankische Vorsten* pl. XXI no. 18). In het werk *Angleterre Ancienne* de M. J. STRUTT. Paris 1789 pl. XXII no. 17 komt een scepter voor, die (indien daarop geen kruis ware geplaatst) veel overeenkomst met den staf op de vier muntjes zoude hebben.

*bisschop en door een wereldlijk persoon, in de eerste helft der 12de eeuw, tegelijker tijd, muntjes met dezelfde Brunotype kunnen geslagen zijn. Het lezen van het voortreffelijk geschrift van Jhr. J. J. DE GEER, *Het oude Trecht als de oorsprong der stad Utrecht* (1875) deed hem plotseling een licht opgaan. Overtuigend toont deze bl. 149—152 aan, hoe er, in 1119, 1121, 1123 en 1127 nog in Utrecht met gezag bekleedde *comites* (*Trajectenses*) bestonden, ja! wij lezen bl. 151: „De grafelijke waardigheid aldaar ging, in 1127, over en verbleef erfelijk (let wel!) in het geslacht VAN CUYK tot dat heer ALBERT VAN CUYK, in het jaar 1224, het graafschap (*comitia*) en het ruimingsregt (*ruminga*) en alle regten, welke hij zich binnen Utrecht toegeschreven of regtens bezeten had, voor eene som van 200 ponden en met behoud van zeer aanzienlijke, in het Sticht van Utrecht gelegene dienst- en leengoederen, aan de kerk van St. Maarten verkocht. Uit de oirkonde (van 1122, zie bl. 148) van Keizer HENDRIK V mag alzoo afgeleid worden, dat in het jaar 1122 (het tijdstip waarop Utrecht zijnen eigenlijken stadbrieff verkreeg) de regtspleging en het daarmede verbonden burgerlijk bestuur binnen de stad, nog door eenen graaf, als oorspronkelijk keizerlijk ambtenaar, door eenen kasteellaan of later zoogenaamden burggraaf en door eenen schout als bisschoppelijke dienstmannen en verder door een zeker getal vaste schepenen pleegde uitgeoefend te worden.”*

In dezen gehelmden man met den staf van commando voor zich herkent een onzer die *keizerlijke erfelijke Utrechtsche graven uit het geslacht van de graven van Cuijk*, die van het jaar 1125—1227 die waardigheid in Utrecht bekleedden. Toen de laatste hunner, in 1227, (volgens het charter in het Archief van den Dom te Utrecht, aangehaald bij DE GEER bl. 151 (3)) afstond „*Comitiam et ru-*

mingam et omnia jura, quae nobis ascriptissimus vel de jure habuimus,” zal onder die *jura* ook zijn keizerlijk regt om munt te slaan met zijne beeldtenis als *comes*, maar tevens door andere kenteekenen (zoo als ook zijn belang medebragt) in Utrecht gangbaar, begrepen zijn geweest. (1) Wij vestigen hierop de aandacht, want ook vóór of na 1128—1132 kunnen dergelijke muntjes in Utrecht door de *comites imperiales* geslagen zijn.

(1) Bronnen bij den heer DE GREER zijn *Bijdr. tot de geschied. en oudheden der prov. Utrecht*, bl. 96—99; *Oorkondenboek van Holland*, I, no. 92, 94, 112, 123, 137, 154, 183. In no. 1123 van 1139 komen voor „Godefrido-comite, Herimanno fratre ejus,” bloedverwanten van Andries van Kuik?

DRUKFOUTEN.

Bl. 220, laatste woord, *als*, lees *dan*, zoo ook bl. 232, regel 6 v. b.

Bl. 226, reg. 10 v. b., staat 1138 lees 1137 en reg. 23 *streeken*, lees *streken*.

Bl. 230, reg. 11, *lateren*, lees *latere*.

Bl. 231, reg. 6 v. b. *strijd*, lees *strijdt*, en reg. 4 v. o. *dezen*, lees *deze*.

Bl. 232, reg. 5 v. b. *geenzins*, lees *geenzins*, en reg. 10, *draagt*, lees *dekt*.